

Regina Frederiks

OP BEZOEK BIJ RIDDER RIKKI IN HET KASTEEL... KAN DAT? ONTWIKKELING VAN LITERAIRE COMPETENTIE BIJ KLEUTERS

In het kader van de opleiding tot onderzoekscoördinator is op Dalton Kindcentrum de Markesteen een kleinschalig onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkeling van literaire competentie bij kleuters. De Markesteen is een academische opleidingsschool en de afgelopen drie jaar heeft het academisch onderzoek zich gericht op de ontwikkeling van zelfsturing bij leerlingen ten aanzien van het begrijpend leesonderwijs. Er is een doorlopende leerlijn opgesteld voor groep 1 t/m 8 en de ontwikkeling van literaire competentie bij kleuters past binnen deze leerlijn.

Uitgangspunt van het onderzoek op de Markesteen is het proefschrift van Coosje van der Pol (2010). In dit proefschrift wordt beschreven hoe de voorleespraktijk binnen het kleuteronderwijs kan worden verbonden met het concept literaire competentie en welke rol prentenboeken hierbij spelen. Om hier een antwoord op te krijgen heeft Van der Pol een ontwikkelingsonderzoek uitgevoerd bij een aantal kleutergroepen, waarbij gebruik is gemaakt van een experimentele groep en een controlegroep. Bij 24 prentenboeken, waarvan verwacht werd dat ze een literaire leeshouding oproepen, zijn leesaanwijzingen opgesteld die de leraren helpen bij het voorlezen. Het accent ligt hierbij op de thema's personages, spanning en ironische humor. De centrale vraag hierbij is: hebben kleuters oog voor hoe de verhalen zijn opgebouwd en

worden verteld? Alleen aan de experimentele onderzoeksgroep is voorgelezen met behulp van leesaanwijzingen. In de nameting is gekeken of er bij de experimentele groep een grotere toename van literaire competentie was vast te stellen ten opzichte van de controlegroep. Bij het onderzoek op de Markesteen is gekozen voor de aanpak die Van der Pol opzette voor de experimentele groep. Gedurende een aantal weken is binnen een kleutergroep een drietal prentenboeken behandeld. De gekozen boeken passen allemaal binnen het literaire thema personages. Van de drie hiervoor genoemde thema's is dit het meest toegankelijke thema. De leraar heeft het prentenboek steeds voorbereid met behulp van de leesaanwijzingen. Tijdens het voorlezen is een observatie verricht met behulp van video-opnames. De beelden zijn na elke activiteit besproken en geanalyseerd en zo nodig is er een bijstelling gedaan. Na drie weken is geëvalueerd op het totale onderzoek en is er gekeken naar het effect van het voorlezen met leesaanwijzingen op de leerlingen.

IS LITERAIRE COMPETENTIE EEN BRUIKBAAR CONCEPT VOOR HET KLEUTERONDERWIJS?

Wat bedoelen we met literaire competentie? Volgens Ghonem-Woets (2009) is het begrip gerelateerd aan de volgende vaardigheden:

- het aanbrengen van samenhang binnen een tekst;
- het aanbrengen van samenhang en onderscheid tussen teksten;
- het relateren van een tekst aan de wereld;
- het relateren van een persoonlijk waardeoordeel over een tekst aan oordelen van anderen.

Daarnaast is volgens Van de Ven (2006) literaire competentie een combinatie van kennis, houding, vaardigheid,

overtuigingen, reflectievermogen en verantwoording. Zijn kleuters dan al in staat om literaire competentie te ontwikkelen en past dit binnen het concept van het kleuteronderwijs? Om een antwoord op deze vraag te krijgen is het belangrijk om inzicht te hebben in de ontwikkelingsfase waarin kleuters zich bevinden. We maken een onderscheid in de ontwikkeling van cognitie (Piaget) en de sociale ontwikkeling (Vygotsky). De cognitieve theorie is de basis voor het ontwerp van de verschillende leesstadia. Bühler (1918) heeft een model ontwikkeld dat de vijf stadia van literaire ontwikkeling van kinderen beschrijft. Dit model heeft de beperking dat het geen rekening houdt met de sociale context. Het is belangrijk om ook te kijken naar de invloed die leeftijd, sociale achtergrond en het blootstellen aan literatuureducatie hebben op de ontwikkeling van literaire competentie. Onderzoek toont aan dat er veel mogelijkheden liggen voor het ontwikkelen van literaire competentie bij kleuters.

PRENTENBOEKEN LEZEN ALS LITERATUUR

Onderzoek van Stott (1982) wijst uit dat prentenboeken zich prima lenen voor de ontwikkeling van literaire competentie als ze maar 'both good and teachable' zijn. De boeken moeten zich lenen voor het bespreken van literaire verschijnselen en het stellen van vragen. Belangrijk uitgangspunt hierbij is dat een prentenboek verschillende genres moet bevatten: verschil in verhaal, verschil in stijl, verschil in personages. Daarnaast is het belangrijk dat een prentenboek een dynamische tekst-beeldrelatie heeft. Deze boeken zijn cognitief uitdagend en vragen om opmerkzaamheid en betrokkenheid van de kleuters.

ROL VAN DE LERAAR

De leraar is cruciaal bij het voorlezen van prentenboeken als literatuur. Deze wijze van voorlezen vraagt namelijk om een afwijkende didactische aanpak. Gewoonlijk worden in kleutergroepen prentenboeken voorgelezen met het doel

de taalontwikkeling te ondersteunen, de kennis van de wereld te vergroten en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kleuters te stimuleren. Het literair voorlezen van prentenboeken heeft een hoger doel en vraagt om een andere benadering van de leraar. Tijdens het voorlezen stelt de leraar vragen en benoemt hij aandachtspunten die helpen het literaire verschijnsel bij de kleuters onder de aandacht te brengen. De vragen en aanwijzingen zijn bedoeld om de kinderen te laten nadenken over (in dit geval) de personages in het verhaal en de vertelwijze van de schrijver en illustrator. De vragen lokken ‘literaire’ discussies uit. Dit leidt tot meer inzicht in aspecten van het verhaal. Op deze manier helpt de leraar de kleuters bij het ontwikkelen van literaire competentie. De leraar op de Markesteen stelt vast dat deze vorm van voorlezen bij haar tot meer bewustwording heeft geleid in de keuze van de prentenboeken. Zij geeft aan dat zij nu prentenboeken herkent die geschikt zijn om de literaire competentie bij kleuters te stimuleren. Ze heeft meer inzicht gekregen in de manier waarop ze deze boeken kan behandelen en past deze aanpak nu ook met enige regelmaat toe. Ze ervaart dat het vooral een andere manier van voorlezen is en dat het geen extra belasting is voor de leraar. Het levert een grote mate van betrokkenheid op bij de leerlingen. Ze leren zich in het verhaal te verplaatsen en zich meer in te leven in de personages van het verhaal.

REACTIE VAN DE KLEUTERS

In het prentenboek ‘Ridder Rikki’ valt Rikki in slaap en droomt. Daardoor zijn er eigenlijk twee verhalen: het verhaal van Rikki het konijn en het verhaal van Ridder Rikki. Op de vraag of ze ook echt bij Ridder Rikki op bezoek kunnen gaan in het kasteel antwoorden de kleuters dat hij het maar gedroomd heeft en dat hij het in zijn hoofd heeft verzonnen. Ook geven ze aan dat ze niet op bezoek kunnen omdat het in een boek gebeurt. Door andere vragen te stellen ontdekken de kleuters dat er een verhaal in het verhaal zit. We noemen dit een raamvertelling, een verhaalopbouw die regelmatig voorkomt in prentenboeken. Als kleuters oog hebben voor deze vorm van verhaalopbouw draagt dat bij aan de ontwikkeling van literaire competentie.

WAT HEEFT HET EXPERIMENT OP DE MARKESTEEN OPGELEVERD?

In de eerste plaats heeft deze wijze van voorlezen vooral plezier opgeleverd bij zowel de leraar als de leerlingen. De gemaakte video-opnames laten mooie beelden zien van de interactie tussen de leraar en de leerlingen. Bij de nabespreking van de beelden en de evaluatie van

het onderzoek komen de leraar en onderzoeker tot de volgende conclusie:

- de leerlingen raken snel gewend aan een andere manier van voorlezen en kunnen hier ook adequaat op reageren;
- er is een zichtbare toename in de betrokkenheid van de leerlingen;
- het lezen met leesaanwijzingen leidt tot meer interactie tussen de leraar en de leerlingen;
- de leerlingen leren zich meer in te leven in het verhaal en leren zich meer te verplaatsen in de personages;
- het onderzoek heeft ook bij de leraar voor meer bewustwording gezorgd. Zij ziet een duidelijke meerwaarde in het literair voorlezen van een prentenboek en vindt het een waardevolle aanvulling en verdieping op het voorlezen zoals dat gewoonlijk wordt gedaan.

Door kinderen voor te lezen uit prentenboeken die uitnodigen tot het aannemen van een literaire houding en daarbij het verhaal centraal te stellen, kan de ontwikkeling van literaire competentie al in de kleuterklassen beginnen. De rol van de leraar is hierbij wel bepalend. Met de juiste didactische aanpak wordt een literaire lees-houding bij de kleuters gestimuleerd. Op basis van het proefschrift van Coosje van de Pol en het experiment dat is uitgevoerd op de Markesteen kan worden geconcludeerd dat kleuters prentenboeken kunnen lezen als literatuur!

LITERATUUR

van der Pol, J.A. (2010). *Prentenboeken lezen als literatuur: Een structuralistische benadering van het concept “literaire competentie” voor kleuters*. Delft: Eburon.

Prentenboeken met als literair thema personages (Van der Pol, 2010)

1. De Vlieger	Y. Jagtenberg
2. Woeste Willem	I. Schubert, D. Schubert
3. Ridder Rikki	G. van Genechten
4. Over een kleine mol	W. Holzwarth/W. Erlbruch
5. Ik ben de koning	L. Timmers
6. Het huisje dat verhuisde	V. Burton
7. Wat een spetter is die hond	L. Child
8. De koe op het dak	E. Maddern, P. Hess

Bea Pompert

STARTBLOKKEN EN BASISONTWIKKELING DAT GUN JE ELK KIND

In *Veerkracht* 13/1 stond een artikel van Pauw en Looijenga over de teleurstellende resultaten van de meta-analyse van Fukkink over voor- en vroegschoolse programma's. Bea Pompert reageert in onderstaande bijdrage op dat artikel en houdt een pleidooi voor de kwaliteit van de leraar en voor het gebruik van Startblokken en Basisontwikkeling.

Er is gelukkig weer veel aandacht voor de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie en vorming. Onderzoek naar de effecten van programma's voor jonge kinderen laat weinig te raden over het implementeren van strikte programma's met de bedoeling om 'achterstanden weg te werken', zijn niet erg succesvol (Pauw en Looijenga, 2016). Moeten we dan maar het kind met het badwater weg doen en stoppen met verbeteracties, omdat achterstanden nu eenmaal een gegeven zijn en moeilijk aan te pakken zijn? In dit artikel wil ik aangeven hoe in een spel georiënteerde aanpak leidsters en leraren dagelijks kunnen omgaan met verschillen tussen kinderen in de groep en voor elk kind een adequaat taalaanbod kunnen verzorgen.

Startblokken en Basisontwikkeling: spel, taal en vorming Het is een aanpak voor jonge kinderen waarbij alle vormen van spel, binnen en buiten, aan bod komen. Deze spelactiviteiten worden gezien als sociaal-culturele praktijken, waaraan elk kind en ook elke volwassene, kan deelnemen. Als de kinderen hun deelname aan spel willen verdiepen, komen leerprocessen in beeld. Zoals NT2-leerling Nicky die een insectendoosje wil gebruiken om buiten insecten te zoeken en te bekijken. Er zit een klem aan het doosje dat ziet ze, maar zij heeft een jurk aan. Wat nu? Een jongen ziet het probleem en zegt: "Je hebt een riem nodig." Samen gaan zij naar tussen de verkleed-

kleren op zoek naar een riem. Het lukt Nicky na enkele pogingen de riem om te doen en met een ingespannen hoofd het insectendoosje aan de riem te klemmen. Blij stapt ze naar buiten, helemaal goed toegerust voor verder spel. Als leraren en leidsters deze spelactiviteiten op een ontwikkelingsgerichte manier begeleiden, bemiddelen zij tussen de betekenissen die kinderen verbinden aan